

УДК 811.111'373

Л. В. Полтавчук

ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНЕ ПОЛЕ „КОШТОВНЕ КАМІННЯ”
В АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ (СЛОВОТВІРНИЙ АСПЕКТ)

Перші теоретичні обґрунтування системних відношень між мовними елементами містяться у працях В. Гумбольдта, Ф. де Соссюра, І.А. Бодуена де Куртене [7, с. 5-6]. Необхідність вивчення семантичних відношень між словами, дослідження законів і правил внутрішніх змін у групах семантично пов'язаних слів відзначали і М.М. Покровський та О.О. Потебня [4, с. 262-263].

Отже, ідея системного підходу до вивчення лексики з'явилася ще у XIX столітті, але цілісна теорія не була розроблена. Саме тому основоположником такої теорії вважається німецький вчений Й. Трір, який не тільки розробив нові принципи системного аналізу лексики, а й застосував їх у дослідженні фактичного матеріалу [2, с. 106]. Й. Трір вважав, що у свідомості людини слова існують не розрізнено, а пов'язані між собою за смыслом [6, с. 27]. Систему мови учений розділяє на два типи полів: понятійні та словесні, які в свою чергу підрозділяються на елементарні одиниці – поняття та слова, причому компоненти словесного поля як мозаїка покривають сферу відповідного понятійного поля [2, с. 106]. Прикладами такого поля у працях вченого була сфера інтелекту, куди входили слова „розум, мудрість, хитрість” та ін. [6, с. 27]. Серед головних недоліків теорії поля, розробленої Й. Тріром, відзначалися логіко-семантичний підхід до виділення полів, дослідження лексики виключно на матеріалі древніх мов, ігнорування полісемії тощо [9, с. 25-26].

Незважаючи на велику кількість критичних зауважень, теорія поля Й. Тріра дала поштовх для численних досліджень у даній сфері. Переважаючими підходами до вивчення мовних полів є парадигматичний, представниками якого є, зокрема, Л. Вайсгербер, К. Ройнінг, О. Духачек та ін., і синтагматичний, при якому аналізуються валентні властивості різних лексичних угруповань [5, с. 381], представлений у працях В. Порцига та Г. Мюллера [9, с. 20].

Слід підкреслити, що у роботах вищезазначених вчених різняться не лише визначення поняття „поле” та підходи до його виділення, а й терміни, використані для позначення тих чи інших структур. Дослідники відзначають, зокрема, недиференційоване вживання терміну „поле” поряд із термінами „група” (лексико-семантична, тематична група), „парадигма” та ін. [5, с. 381]. Так, наприклад, на думку деяких вчених, групи слів, які об'єднують так звану конкретну лексику (назви птахів, мінералів, зброї, рослин тощо), відносяться до тематичних (предметних, функціональних) груп, які взагалі не є лексичними системами, хоча в них і відзначається певна мовна спільність між елементами, наприклад, лексична сполучуваність та словотвірні можливості, тобто особливості синтагматичних і дериваційних зв'язків [8, с. 104]. Проте, існує й інший підхід до виділення тематичних груп, згідно з яким до них відносяться класи слів, які об'єднані певною типовою ситуацією або однією темою („спорт”, „театр”), але спільна сема для даних слів не обов'язкова [2, с. 110; 6, с. 31].

У сучасному мовознавстві лексико-семантичне поле (далі – ЛСП) визначається як сукупність лексичних одиниць, які об'єднані спільністю змісту та відображають поняттєву, предметну або функціональну подібність позначуваних явищ [3, с. 99]. Для ЛСП постулюється наявність спільної семантичної ознаки – архісеми, яка об'єднує всі одиниці поля [5, с. 380]. У нашому випадку у ролі даної інтегральної ознаки виступає словосполучення „precious stone” („коштовне каміння”), за якою виділяються конститuentи досліджуваного ЛСП із загального лексичного масиву англійської мови.

Поряд із семантичною спільністю елементів та системними відношеннями між ними (родо-видові зв'язки — гіпонімія, синонімія, несумісність, кореляції семантичної похідності та ін. [3, с. 99-108]), однією із головних ознак ЛСП є його ядерно-периферійна структура [7, с. 17].

У сучасних лінгвістичних дослідженнях відзначається необхідність вивчення полів на трьох рівнях, а саме: власне семантичному, який утворюється, виходячи зі значень слів; мотиваційному, на якому ЛСП може розглядатися як „ретроспективно” (з точки зору моделей мотивації, що лягли в основу даних слів), так і „перспективно”, тобто, виходячи з особливостей даного поля як джерела семантичної та семантико-словотвірної деривації; а також на рівні культурної символіки, який продовжує перші два рівні дослідження полів [1, с. 5].

Метою нашої роботи є аналіз мотиваційного рівня ЛСП „коштовне каміння” в англійській мові, а саме — розгляд конститuentів даного поля як джерела семантико-словотвірної деривації.

Дане дослідження базується на матеріалі таких тлумачних словників англійської мови, як *The American Heritage Dictionary of the English Language*, *Chambers Twentieth Century Dictionary*, *New Webster's Dictionary and Thesaurus of the English Language*, *The Oxford English Reference Dictionary* та *Longman Dictionary of English Language and Culture*. У даних джерелах дослідження методом суцільної вибірки загалом було виявлено 138 номінативних одиниць (далі — н.о.), що позначають коштовне каміння.

Близько 40% з досліджених номінацій коштовного каміння (49 н.о.) беруть участь у словотворі, в результаті якого від назв дорогоцінного каміння утворюються не лише іменники, а й інші частини мови. Всі з проаналізованих 49 н.о. утворюють прикметники, як за допомогою афіксації, так і безафіксальним способом, причому одна й та ж н.о. може утворювати прикметники обома способами, наприклад: *“amber / ambered”*. Найпоширенішими суфіксами у прикметниках, утворених від назв коштовного каміння, є *“-ic — suffix used to form adjectives meaning of, pertaining to”* (14, с. 479) (наприклад: *augitic, chalcidonic, leucitic, nephritic*) та *“-y — suffix denoting likeness; denoting characteristic quality”* (14, с. 1140) (наприклад: *amberty, borty, pearly, sparry*). Що ж стосується значень даних прикметників, то у більшості випадків — це „схожий за кольором” або „зроблений з, прикрашений коштовним камінням” (*“coloured like; resembling; made of; set with”*). Серед інших значень можна відзначити наступні: *“ambered — embedded in amber”* (11, с. 37); *“diamond — sparkling; lozengeshaped”* (14, с. 263); *“diamondiferous — bearing or yielding diamonds”* (10, с. 364). Таке ж значення мають й інші прикметники, утворені за допомогою суфікса *“-iferous — bearing, furnishing”* (12, с. 227) — *“coralliferous, gypsiferous”*.

За допомогою афіксації та складання основ від таких номінацій коштовного каміння, як *amber, coral, gem, opal, pearl*, утворюються іменники. В основному це назви рослин: *“coralberry — an American shrub of the snowberry genus, or its red berry”* (11, с. 287); *“coral-root — a genus of orchids with coral-like rootstock”* (11, с. 287) та тварин: *“amberjack — a large brightly coloured marine fish of the genus Seriola, found in tropical and subtropical Atlantic waters”* (15, с. 41), що базуються на схожості з відповідним коштовним камінням; номінація ж *“coralfish — a tropical, spiny-finned fish of many kinds abundant about coral reefs”* (11, с. 287) є прикладом метонімічного переносу значення. Кольорова характеристика коштовного каміння є основою для таких номінацій, як *“opalescence — a milky iridescence”* від *“opal — amorphous silica with some water, usually milky white with fine play of colour”* (11, с. 921-922); *“pearliness”* від *“pearl — a usually white or bluish-grey hard mass formed within the shell of a pearl-oyster or other bivalve mollusk, highly prized as a gem for its lustre”* (15, с. 1069).

Від н.о. *“gem”* утворена назва науки про коштовне каміння — *“gemmology”* та людини, яка займається нею, — *“gemmologist”*.

Крім прикметників та іменників, від деяких номінацій коштовного каміння, а саме: *diamond, gem, gypsum, ocher, pearl, ruby, albite, jasper, opal* утворюються дієслова, більшість – за допомогою конверсії, тобто без застосування словотвірних афіксів [5, с. 235], наприклад: *to diamond, to gem, to pearl, to ocher, to ruby*; інші – за допомогою суфікса *-ise / -ize* (наприклад: *to albitise, to jasperise*). Значення даних дієслів варіюється від прямого *to adorn with gems* (наприклад: *to diamond, to gem*), *to seek for gems* (наприклад: *to pearl* – від даного дієслова утворений іменник “*pearler* – 1. a pearl diver; 2. a boat engaged in seeking or trading pearls” (10, с. 964)), до переносних значень, а саме: “*to ruby – dye or tinge ruby-colour*” (15, с. 1261); “*to pearl – to make into the shape or colour of pearls; to form beads resembling pearls*” (10, с. 964). Значення дієслів, утворених суфіксальним способом, виводиться зі значення їх складових: кореня – номінації коштовного каміння та суфікса “*-ise / -ize – suffix indicating to act on, subject to, or affect in the way indicated, or to become as indicated*” (14, с. 517); таким чином, “*to albitise – to turn into albite*” (11, с. 28); “*to jasperise – to turn into jasper*” (11, с. 704). Таке ж дієслово, як “*to opalesce*”, утворене від іменника “*opalescence*”, що в свою чергу походить від н.о. “*opal*” – “*to opalesce – to emit or show an iridescent shimmer of colours [back-formation from ‘opalescence’]*” (10, с. 919).

Отже, номінації коштовного каміння беруть активну участь у словотворі. За допомогою афіксальних та безафіксальних способів словотвору від них утворені іменники, прикметники та дієслова, як з прямими, так і з переносними значеннями.

Крім цього, номінації дорогоцінного каміння є складовими багатьох назв, що позначають різноманітні об'єкти навколишнього світу. Серед них ми виділяємо, зокрема, назви інструментів: “*diamond-drill – a borer whose bit is set with bort*” (11, с. 355); “*diamond-wheel – a wheel covered with diamond-dust and oil for polishing diamonds, etc*” (11, с. 355); назви гірських порід та місць, де видобувається коштовне каміння: “*garnet-rock – a rock composed of garnet with hornblende and magnetite*” (11, с. 536); “*diamond-field – a region that yields diamonds*” (11, с. 355); “*coral island (or reef) – one formed by the growth of red coral*” (15, с. 318), а також назви людей, які видобувають коштовне каміння: *pearl diver (pearl fisher)*. На схожості з коштовним камінням базуються назви таких рослин, як “*coral tree – a tropical genus of trees and shrubs with red coral-like flowers*” (11, с. 287); “*coral bells – a plant of the western United States, often cultivated for its clusters of small, bell-shaped, red flowers*” (10, с. 295), тварин: “*coral snake – any of various venomous snakes of the genus Micrurus, of tropical America and the southern United States, characteristically having brilliant red, black, and yellow banded markings*” (10, с. 295); “*ruby-tailed wasp – a small parasitic wasp with a shiny red end to the abdomen*” (15, с. 1261) та інших об'єктів: “*diamond lane – a carpool lane on a large main road. They are called this because they have large white diamond shapes painted on them*” (13, с. 353). Деякі з номінацій коштовного каміння входять до складу власних назв, наприклад: “*Pearl River – 1. a river rising in east-central Mississippi and flowing 490 miles southwest and south into the Gulf of Mexico; 2. Chu Kiang (a river in China)*” (10, с. 964); “*Pearl Harbor – an inlet on the southern coast of Oahu Island, Hawaii, with a narrow entrance to the Pacific*” (10, с. 964); “*Coral Sea – a portion of the Pacific Ocean northeast of Queensland, Australia, and southeast of New Guinea*” (10, с. 295); “*Coral Gables – a city of southeastern Florida, on Biscayne Bay, southwest of Miami*” (10, с. 295); “*Diamond Head – a volcanic cone overlooking the port of Honolulu on the Hawaiian island of Oahu*” (15, с. 393).

Таким чином, аналіз дериваційних особливостей конститuentів даного ЛСП в англійській мові (кореляцій семантичної похідності [3, с. 106]) свідчить про спільність як способів словотвору, так і значень утворених від номінацій коштовного каміння лексичних одиниць.

Література

1. Березович Е.Л. К этнолингвистической интерпретации семантических полей // Вопросы языкознания. — № 6. — М.: Наука, 2004. — С. 3-24.
2. Васильев Л.М. Теория семантических полей // Вопросы языкознания. — №5. — М.: Наука, 1971. — С. 105-113.
3. Кобозева И.М. Лингвистическая семантика. — М.: Эдиториал УРСС, 2000. — 352 с.
4. Кочерган М.П. Загальне мовознавство. — К.: Видавничий центр „Академія”, 2003. — 464 с.
5. Лингвистический энциклопедический словарь / Гл. ред. В.Н. Ярцева. — 2-е изд., доп. — М.: Большая Российская Энциклопедия, 2002. — 709 с.
6. Полевые структуры в системе языка / Под ред. З.Д. Поповой. — Воронеж: Изд-во Воронежского ун-та, 1989. — 200 с.
7. Попова З.Д., Стернин И.А. Лексическая система языка. — Воронеж: Изд-во Воронежского ун-та, 1984. — 148 с.
8. Шмелев Д.Н. Проблемы семантического анализа лексики (на материале русского языка). — М.: Наука, 1973. — 280 с.
9. Щур Г.С. Теория поля в лингвистике. — М.: Наука, 1974. — 256 с.
10. The American Heritage Dictionary of the English Language. — Boston: Houghton Mifflin Company, 1976. — 1550 p.
11. Chambers Twentieth Century Dictionary. — Edinburgh: W&R Chambers Ltd, 1973. — 1648 p.
12. The Concise Oxford Dictionary of English Etymology. — Oxford — New York: Oxford University Press, 1996. — 552 p.
13. Longman Dictionary of English Language and Culture. — Edinburgh, 1998. — 1568 p.
14. New Webster's Dictionary and Thesaurus of the English Language. — Danbury: Lexicon Publications, Inc., 1993. — 1216 p.
15. The Oxford English Reference Dictionary. — Second Edition. — Oxford — New York: Oxford University Press, 1996. — 1216 p.

Статья поступила в редакцию 06.03.2006 г.

□

УДК 811.161.1'366.58

З. Д. Попова

СЕМАНТИЧЕСКИЕ ФУНКЦИИ РУССКОГО ГЛАГОЛЬНОГО СУФФИКСА -НУ-

О суффиксах русских глаголов лингвисты чаще всего пишут в связи с характеристикой способов образования категории вида. Однако связь аспектуальной семантики глагола с лексической и словообразовательной не проходит незамеченной. Обсуждать эту связь в своих лекционных курсах считает необходимым и Евдокия Николаевна Сидоренко [6, ч. 5, с. 9]. Взаимосвязь грамматических, лексических и словообразовательных значений глагола отмечается Евдокией Николаевной в теоретических сведениях о глаголе [6, ч. 3, с. 13–29 и др.].

Без упоминания суффиксов не обходится морфология, и в то же время на них претендует и словообразование. Это положение делает понятным наш выбор предмета сообщения, приуроченного к юбилейному сборнику, посвященному Евдокии Николаевне, а именно: рассмотрению функций одного из глагольных суффиксов — суффикса -НУ-.

Суффиксы могут укладываться в рамки морфологических классов слов, но могут и не укладываться. Суффикс -НУ- как раз один из таких «своевольных» аффиксов, что и привлекает к нему внимание.

Известно, что суффикс -НУ- используется в двух группах глаголов с разным значением. Одна из этих групп — глаголы одноактного действия, которые имеют совершенный вид (*стукнуть, крикнуть*), а другая — глаголы со значением состояния, непрерывной деятельности, приобретения и утраты качества, признака (*вянуть, гаснуть*), которые имеют несовершенный вид.